

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2009.

Особливості творчого розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку

Розбудова українського суспільства потребує всебічного розвитку особистості. Творча особистість – найбільша цінність будь-якого суспільства. Для України, яка прагне стати високорозвиненою правовою, демократичною державою, розвиток творчої особистості, здатної до самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації, стає необхідною умовою становлення української нації та головним завданням сучасної освіти.

Звернення до наукової літератури дало змогу дійти висновку, що проблема творчого розвитку особистості у психолого-педагогічній літературі не є новою. Сучасні наукові дослідження спрямовані на вивчення творчості, виявляють її природу та специфіку (А. Менегетті, В. Ніколко, Г. Рид); досліджують структуру творчої особистості як центральної фігури творчості (А. Андреев, Д. Богоявленська, С. Уфимцева); вивчають творчі здібності особистості (Д. Гілфорд, К. Роджерс, Р. Стенберг) та педагогічні технології їх формування у різних видах творчої діяльності (І. Глібов, Р. Мілграм, Дж. Рензулі, Ю. Хонг). Однак наведені дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми, оскільки недостатньо уваги присвячено питанню реалізації наступності у творчому розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого дошкільного віку.

Мета статті – теоретичне обґрунтування неперервності творчого розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

У науковій літературі існують різні тлумачення поняття «творчість» [2; 10; 11]. У загальноприйнятому розумінні творчість – це процес створення нового, яке раніше не існувало в «об'єктивному» (суспільно значущому) або «суб'єктивному» (особистісно значущому) планах. Саме суб'єктивний характер новизни лежить в основі дитячої творчості. Психолого-педагогічна література дає змогу визначати дитячу творчість як певною мірою

усвідомлене варіювання умов діяльності з метою отримання відмінного від зразка соціально схвалюваного результату. Інколи діти створюють речі, які мають справжню естетичну цінність, є творами мистецтва [1, 58; 3, 71; 4,112].

Творчість дітей реалізується в основному в ігровій діяльності, у якій, на думку Л. Виготського, відбувається «творча переробка пережитих вражень» [5, 7]. На ранніх етапах онтогенезу введення предметів у ігрову ситуацію, за твердженням В. Роменця, є одним із показників зародження творчості [8]. Передумовою розвитку творчих дій є достатній обсяг знань та умінь дитини, а також певний рівень розвитку її загальних здібностей, необхідних для варіювання вихідних умов діяльності.

Специфіка вияву творчості, передусім, концентрує увагу на феномені «творчої особистості» [6, 15; 7, 35; 8, 19; 10, 12]. Творча особистість характеризується наявністю у неї «... здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною і оригінальністю» [9, 162]. До найважливіших рис творчої особистості можна зарахувати наступне: мотивація до творчості та інтелектуальної активності; спрямованість на евристичну діяльність; відмова від загальноприйнятих шляхів і засобів вирішення проблеми, розвиненість уяви і фантазії, цілісність сприйняття, наполегливість у доведенні запланованого до завершення; гнучкість мислення, перенесення знань в іншу предметну область, здатність до оцінювання; адекватна Я-концепція, допитливість, сміливість, емпатійність у ставленні до людей, самовідданість, емоційна активність, асоціативність мислення, здатність до винахідництва та дослідницької діяльності, до подолання конфліктних ситуацій; високий рівень спостережливості, знань, досвіду, регуляція емоцій і вольових актів. Отже, творча особистість є складною психологічною структурою, що складається з

низки індивідуальних особливостей, інтегрованих поняттям «творчі здібності».

Проблема здібностей є однією із центральних у психолого-педагогічній науці. Вивчення здібностей як властивостей, родових якостей, індивідуальних особливостей особистості (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Г. Костюк, Б. Теплов, В. М'ясищев, А. Ковальов, Н. Лейтес, К. Платонов та ін.), що виявляються у діяльності і зумовлюють її успіх, передбачає знання їх психологічного змісту й структури. Відповідно, і творчі здібності розглядаються співвідносно з творчою діяльністю, а виявлення власне здібностей, необхідних для здійснення творчої діяльності, залишається актуальною проблемою сучасних наукових досліджень. До структури творчих здібностей дослідники уводять різні елементи, оскільки вона визначається особливістю діяльності, в якій ці елементи існують. Проте кожна діяльність, так само, як і творча, потребує знань, умінь, навичок здійснення операцій, а відповідно, й розвиненості пов'язаних з ними психічних особливостей, необхідних для успішного виконання цієї діяльності.

Як свідчить психолого-педагогічна література, для організації творчої діяльності в системі неперервної освіти слід звернути увагу на важливість урахування вікових та індивідуальних особливостей інтелектуально-творчого розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Саме в старшому дошкільному і молодшому шкільному віці активно розвиваються найважливіші складники творчості — мислення, мовлення, формується індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, а також своєрідність потенційних можливостей дитини.

Старшим дошкільним віком у психолого-педагогічній науці вважається вік 5-6 років. У цьому віці відбуваються динамічні зміни в анатомічній структурі мозку – збільшується його вага, удосконалюється

внутрішня будова. Це позначається на діяльності вищої нервової системи, на працездатності нервових клітин. Активний розвиток лобових частин мозку визначає здатність дітей старшого дошкільного віку до складних розумових дій: узагальнення, усвідомлення послідовності подій, причинно-наслідкових зв'язків, формування складних аналітичних зв'язків, оперування наявними знаннями.

Протягом дошкільного віку відбувається дозрівання організму дитини, тим самим створюються можливості для утворення і диференціювання нервових зв'язків, які є основою для психічного, розумового і творчого розвитку дитини. Нормальний перебіг дозрівання нервової системи є головною умовою психічного розвитку дитини і створює необхідні анатомо-фізіологічні передумови для переходу з дошкільної вікової сходинки розвитку на іншу, більш складну — шкільну. Проте дозрівання дитячого організму створює лише певні можливості для психічного, розумового і творчого розвитку особистості. Для того, щоб ці можливості були реалізовані, необхідно, аби вони перетворилися на стійкі властивості особистості. Але такі цілеспрямовані впливи вимагають урахування індивідуальних особливостей. Діти старшого дошкільного віку вирізняються індивідуальними особливостями: різний досвід, різний рівень розвитку здібностей, неоднаковий творчий потенціал, різні напрями діяльності, різні потреби й інтереси та, відповідно до цього, різний темп засвоєння нових знань і вмінь. Дитина є істотою, яка активно взаємодіє з навколишнім світом і людьми, у процесі цієї взаємодії та власної діяльності збагачується досвід дитини, здійснюється її всебічний розвиток, зокрема й творчий.

Під час переходу від однієї вікової категорії до іншої істотно змінюються стосунки дитини з навколишнім світом, одночасно змінюється характер її діяльності. Так, у дошкільному віці провідним видом діяльності є

гра; у шкільному віці дитина переходить до більш складних видів діяльності до систематичного навчання і виконання учнівських обов'язків тощо. Відповідно до цього у неї з'являються нові психічні особливості та відбувається подальший розвиток особистісних якостей.

Молодші школярі відрізняються від дітей старшого дошкільного віку появою складного логічного мовлення, довільною організацією своєї поведінки, розвитком вищих моральних, естетичних почуттів, формуванням духовних потреб та інтересів. Ці вікові зміни потрібно враховувати при організації педагогічного процесу з творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку і молодших школярів. Адже для успішного досягнення педагогічних цілей необхідна узгодженість методів виховання і навчання з віковими особливостями дитини. Узгоджуючи педагогічні впливи з віковими психологічними особливостями дітей, педагог має враховувати не лише той рівень розвитку, що вже досягнутий дитиною, але й перспективи цього розвитку, можливості руху в найближчому майбутньому.

Рушійними силами творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку є протиріччя, які виникають у зв'язку з розвитком потреб дитини. Важливими серед них є: потреба у спілкуванні, за допомогою якої засвоюється досвід; потреба у зовнішніх враженнях, яка призводить до розвитку пізнавальних здібностей, до оволодіння цілою низкою різноманітних творчих навичок та умінь. У цьому віці провідним засобом спілкування є мова. У шкільному віці виникає й інша форма спілкування – особистісна, яка характеризується тим, що дитина активно намагається обговорювати з дорослими поведінку і вчинки інших людей та свої власні з точки зору моральних норм.

Дослідження свідчать про те, що творчі діти відчують «дискримінацію» через відсутність диференційованого навчання, через зайву уніфікацію програми, в якій погано чи зовсім не вивчаються індивідуальні

можливості дітей. Креативні діти значно швидше проходять початкові етапи інтелектуального розвитку й виявляють опір усім видам нетворчих завдань, але дуже часто останнє оцінюється педагогом як упертість, лінь, тупість. Проблема полягає в тому, що творча дитина самостійно, без спеціальної допомоги психолога чи кваліфікованого педагога не може зрозуміти причини свого внутрішнього негативного настрою й опору вимогам учителя. Тому все це потребує знання індивідуальних особливостей творчого розвитку дитини, якостей, якими вона відрізняється від інших. Вивчення індивідуальних відмінностей дітей має прогностувальне значення для створення оптимальних умов, спрямованих на продуктивну організацію процесу виховання й розвиток дітей відповідно до їх творчих можливостей.

Грунтовні психолого-педагогічні дослідження, проведені в останні десятиріччя, дають можливість виділити такі якості дітей з високим творчим потенціалом: гнучкість, швидкість, точність мислення, його економічність; високий розвиток когнітивних процесів, пам'яті, живої уяви; тривала концентрація й зосередженість уваги; допитливість — пізнавальна мотивація, відчуття нового; ініціатива — постійна активність і зайнятість, велика працездатність; здатність до ризику, подолання труднощів; незалежність, самостійність, прагнення до самовираження, віра у свої сили, критичність, реалістичність самооцінки; наполегливість, відданість задачі, напруженість у роботі; здатність до передбачення; оригінальність думки, нестандартні рішення, прагнення до творчих задач та занять, винахідливість; ерудиція, високий рівень мовленнєвої виразності, багатий словниковий запас, компетентність, систематизовані та міцні знання; високорозвинена соціальна спрямованість — почуття справедливості, потяг до лідерства, почуття гумору. Кожна дитина — це неповторна індивідуальність, тому вона характеризується своїм унікальним набором наведених якостей, який і буде визначати рівень її творчих досягнень та можливостей, проте розвиток творчої особистості учня

залежить від педагогічної майстерності педагога та його спрямованості на педагогічну творчість.

Отже, особливості інтелектуально-творчого розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку полягають у надзвичайній сприйнятливості дитини до творчості, у високому рівні спостережливості, уваги, фантазії, чутливості до мовлення, у високій пізнавальній активності, допитливості. Все це створює унікальні умови для реалізації творчості дітей в ігровій, навчальній та художній діяльності. Створюючи сприятливі умови для творчого розвитку дітей, педагоги повинні враховувати індивідуальні та вікові відмінності дітей, своєрідність здібностей кожної дитини, її особистісних якостей, що дасть змогу більш ефективно здійснювати навчально-виховний процес від дошкільної до шкільної ланки як неперервний.